

Lino Veljak

Zagorska 22, HR-10000 Zagreb
lveljak@ffzg.hr

Aktualnost Kantove ideje vječnog mira

Sažetak

Danas, kada ratovi bjesne u raznim dijelovima svijeta (uključujući i Europu) i kada se sve očiglednije objelodanjuje nemoć tzv. međunarodne zajednice (a osobito Ujedinjenih naroda) da onemoguće nasilno rješavanje međudržavnih sporova, Kantova ideja vječnog mira može nam izgledati kao još jedna u nizu prosvjetiteljskih utopija. Nužno je odgovoriti na pitanje je li ta utopija po svojoj naravi utopistička ili ona u sebi sadrži potencijal realne utopije, onoga što nije (ili još nije), ali bi moglo postati mogućim i zbiljskim.

Ključne riječi

Immanuel Kant, vječni mir, rat, prosvjetiteljstvo, utopija, moć

1. Uvod

Pod stare dane Immanuel Kant objavio je nekoliko manjih spisa koji bi se mogli svrstati među njegove doprinose filozofiji povijesti, filozofiji politike i filozofiji prava, napisanih u godinama Francuske revolucije, a obilježenih prosvjetiteljskim optimizmom. Među tim je spisima najpoznatiji spis *O vječnom miru* iz 1785. godine,¹ spis koji bi se mogao definirati kao Kantova primjena principa njegove filozofije morala na politiku,² a ujedno i kao dokaz da se Kant svojom tezom, po kojoj je mir temelj i norma političkoga, svrstava u »europsku humanističku tradiciju«. ³ Neki čak smatraju da je tu riječ o općenito najpoznatijem djelu Königsberškog mislioca, barem ako se ima u vidu šira javnost. No, netko je zlobno primijetio da je najveći dio onih koji znaju za taj spis pročitao samo naslov. Spis je oblikovan u formi predavanja, koje bi imalo poslužiti političarima u njihovu vođenju međunarodnih poslova, a nje-

1

Originalno izdanje objavljeno je pod naslovom *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*, Friedrich Nicolovius, Königsberg 1795. Drugo prošireno izdanje spisa objavljeno je godinu dana kasnije u Frankfurtu i Leipzigu. Usp. kritičko izdanje koje je priredio Heiner Klemme u: Immanuel Kant, *Über den Gemeinspruch. Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis; Zum ewigen Frieden, ein philosophischer Entwurf*, Meiner, Hamburg 1992. Hrvatsko izdanje ovog spisa priredio je zajedno s drugim srodnim spisima iz Kantova kasnog razdoblja života Zvonko Posavec (koji je ujedno i prevoditelj). Usp. Immanuel Kant, *Pravno-politički spisi*, prev. i ur. Zvonko Posavec, Politička kultura, Zagreb 2000.

2

Za argumentaciju po kojoj ovaj Kantov spis predstavlja primjenu principa njegove etike na političku teoriju, s osobitim naglaskom na učinku te primjene koji se očituje u Kantovoj kozmopolitici, ali i na aktualno pervertiranje njegove koncepcije kozmopolitike kakvo je vidljivo u globalizaciji što je na djelu u našim vremenima usp. Hrvoje Jurić, *Iskušenja humanizma*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2023., osobito str. 58.

3

Iz sažetka koji je priredio Zvonko Posavec, u: Immanuel Kant, »Prema vječnom miru«, *Politička misao* 33 (1996) 1, str. 3–9, ovdje str. 3.

gov ton – kako to, među drugima, zapaža i Karl Jaspers – nije lišen Kantova karakterističnog humora i elemenata ironije.⁴

2. Praktički um vodi miru, ali ratova je sve više

Poput većine svojih suvremenika i Kant je sklon optimističkom gledanju na budućnost čovječanstva. No, za razliku od francuskih prosvjetitelja (kao i njihovih britanskih i njemačkih sljedbenika), on svoj optimizam ne zasniva na razumu nego na praktičkom umu.⁵ Trajan mir moguć je na temelju uma, uvjeren je Kant. Praktički će um objelodaniti svoju moć time što će se uspostaviti svjetsko građansko pravo, čiji je ključan element savez mira što će ga republikanski uređene suverene države međusobno sklopiti u cilju definitivnog uklanjanja nasilja kao metode rješavanja međunarodnih sporova. Na taj je način on, kako mnogi upozoravaju (a onda i podvrgavaju kritičkoj raščlambi),⁶ na neki način anticipirao stvaranje Društva naroda, a potom i Ujedinjenih naroda, do čega je došlo po okončanju Prvoga svjetskog rata i na kraju Drugoga svjetskog rata. Kant, međutim, nije anticipirao i stvaranje Europske unije; toj bi se ideji on, po svemu sudeći, odlučno suprotstavio, strahujući da bi stvaranje neke nadnacionalne vlade rezultiralo despotizmom.⁷

Više od dva stoljeća nakon objavljivanja tog spisa možemo ustanoviti da je, unatoč stvaranju i djelovanju Društva naroda i Organizacije ujedinjenih naroda, broj ratova – koji su vođeni u ovom razdoblju – vjerojatno nadmašio broj svih dosadašnjih ratnih sukoba, ako ne u kvantitativnom pogledu,⁸ onda svakako u pogledu broja žrtava ratova vođenih u 19. i 20. stoljeću. A ne možemo ignorirati ni ono što se aktualno zbiva: u ovom trenutku bjesne ratovi i ratni sukobi u raznim dijelovima svijeta, uključujući i Europu (ruska agresija na Ukrajinu).⁹ O većini tih ratova (osobito onih koji se s većim ili manjim intenzitetom vode u raznim afričkim zemljama) ne znamo gotovo ništa. Ratovi u našem tisućljeću u znatnoj se mjeri razlikuju od klasičnih ratova (kao što se, primjerice, Prvi svjetski rat po mnogo čemu razlikovao od napoleonskih i drugih ratova vođenih u 19. stoljeću), što je determinirano novim konfiguracijama ovisnima o društvenom razvitku, tehničkom napretku, promjenama u sferi političkih odnosa pa i kulturnim promjenama do kojih je došlo u proteklim razdobljima, a sve to u značajnoj mjeri utječe i na logističku strukturu suvremenih oružanih snaga.¹⁰

Nadalje, početak našeg tisućljeća obilježen je sve jednoznačnijim objelodanjivanjem nemoći tzv. međunarodne zajednice (u prvom redu Ujedinjenih naroda) u polju prevencije i zaustavljanja ratova, kao i u očitovanjima minorne uspješnosti na planu miroljubivog razrješavanja međudržavnih sporova, unatoč svim afirmativnim i duhom optimizma prožetim proklamacijama.¹¹

3. Vječni mir – utopistička iluzija?

Imamo li sve to u vidu, nameće se pitanje nije li Kantova nada da je trajan mir moguć tek još jedna u nizu novovjekovnih iluzija, usporediva s, primjerice, vjerovanjem da će znanstveno-tehnički napredak dovesti do sveopće sreće i rješavanja svih ljudskih problema, uključujući – u najradikalnijim verzijama vjere u iscjeljujuću moć napretka – čak i eliminaciju problema smrtnosti.¹² Iluzoran (pa stoga i utopistički)¹³ karakter Kantove utopije proizlazi, moglo bi se brzopleto zaključiti, iz njegove optimističke antropologije, koja bi se imala temeljiti na njegovoj odredbi prema kojoj su ljudi obdareni umnošću. Valja

se, međutim, čuvati brzopletih ocjena i zaključaka! Kant, naime, ne spada među zagovornike optimističke antropologije te stoga ne smatra da su ljudska bića po svojoj prirodi dobra; to što su ljudi obdareni umom ne znači da su samim time obdareni nekakvom prirodnom dobrotom.¹⁴ Suprotno tomu, ljudska je priroda motivacijski faktor rata, rat ne zahtijeva neki drugi motivacijski

4

Usp. Karl Jaspers, *Philosophie und Welt*, Piper, München 1958., str. 131.

5

Usp. Herbert Schnädelbach, *Vernunft*, Reclam, Ditzingen 2007., te Herbert Schnädelbach, *Vernunft und Geschichte. Vorträge und Abhandlungen*, Suhrkamp, Frankfurt na Majni 1987. Još preciznije diferencijacije razuma od uma u kontekstu Kantova mišljenja mogu se naći u djelima Milana Kangrga. Usp. npr. Milan Kangrga, *Etika ili revolucija*, Nolit, Beograd 1983. i *Klasični njemački idealizam. Predavanja*, FF press, Zagreb 2008., posebno str. 87–88 i 293.

6

Među ostalima, Kantovo anticipiranje UN-a problematizira i Jürgen Habermas, kontekstualizirajući Kantovu ideju vječnog mira (koju je preuzeo od ranog prosvjetitelja opata St. Pierrea) u aktualna globalna kretanja. Usp. »Kants Idee des Ewigen Friedens – aus dem historischen Abstand von 200 Jahren«, *KJ Kritische Justiz* 28 (1995) 3, doi: <https://doi.org/10.5771/0023-4834-1995-3-293>. No, ideja trajnog mira starija je od Saint-Pierrea, koji ju je elaborirao između 1708. i 1712. godine (usp. <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/charles-irenee-castel-de-saint-pierre>, posjećeno 11. 2. 2024.). Ta je ideja oblikovana (ne, doduše pod imenom vječnog mira) znatno ranije. Tako je, primjerice, Descartes 1650. godine, potaknut sklapanjem Westfalskog mira, napisao pjesmu pod naslovom *Rođenje mira*, gdje slavi »zlatni mir« koji je nastupio nakon Tridesetogodišnjeg rata (usp. Vlatko Cvrtila, »'Vječni mir' i novi svjetski poredak«, *Politička misao* 33 (1996) 1, str. 55–69).

7

Na to, među ostalima, upozorava i Marita Brčić Kuljiš. – Marita Brčić, »Izvori liberalnog mišljenja u filozofiji Immanuela Kanta«, *Filozofska istraživanja* 26 (2006) 4, br. 104, str. 783–797.

8

Po svemu sudeći, broj ratova koji su vođeni u 19. i 20. stoljeću nadmašio je čak i u kvantitativnom pogledu broj svih dotadašnjih ratova. Taj se zaključak može steći na temelju uvida u popis ratova u ovom razdoblju (usp. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars:_1800-1899, te https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars:_1900-1944 i https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars:_1945-1989 (posjećeno 31. 8. 2024.)). Za širi pregled i argumentaciju u pogledu stupnja vjerojatnosti predložene zaključka usp. Francis A. Beer, *How Much War in History. Definitions, Estimates, Extrapolations, and Trends*, Sage, Beverly Hills 2014.; Martin van Creveld, *More on War*, Oxford University Press, Oxford – New York 2017.; Malte Riemann, *Der Krieg im 20 und 21. Jahrhundert. Entwicklungen und Strategien*, Kohlhammer, Stuttgart 2020.

of wars: 1900-1944 i https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars:_1945-1989 (posjećeno 31. 8. 2024.)). Za širi pregled i argumentaciju u pogledu stupnja vjerojatnosti predložene zaključka usp. Francis A. Beer, *How Much War in History. Definitions, Estimates, Extrapolations, and Trends*, Sage, Beverly Hills 2014.; Martin van Creveld, *More on War*, Oxford University Press, Oxford – New York 2017.; Malte Riemann, *Der Krieg im 20 und 21. Jahrhundert. Entwicklungen und Strategien*, Kohlhammer, Stuttgart 2020.

9

Za širi kontekst rata u Ukrajini usp. Neven Cvetičanin, Lino Veljak, »Ukrajina, 'novi Tridesetogodišnji rat' i čekanje 21. stoljeća«, *Filozofska istraživanja* 43 (2023) 2, br. 170, str. 395–412, doi: <https://doi.org/10.21464/fi43213>; Damir Agičić, Željko Holjevac, »Protiv ruske agresije na nezavisnu Ukrajinu«, *Historijski zbornik* 75 (2022) 2, str. 455; Luke Harding, *Invasion. The Inside Story of Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival*, Vintage Press, Visalia (CA) 2022.

10

Usp. Martin van Creveld, *The Transformation of War*, Simon & Schuster, New York 1991.; Herfried Münkler, *Die neuen Kriege*, Rohwolt, Reinbek 2002.

11

Usp. npr. Nicole Renvert *et al.*, *Frieden, Sicherheit und Soziale Demokratie*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Abteilung Politische Akademie, Bonn 2017., posebno str. 101–130.

12

Najradikalniju verziju budućeg napretka zasnovanoga na razumu i primjeni znanosti na poboljšavanje ljudskog života, koja uključuje i praktičko razrješavanje problema smrtnosti, formulirao je u godinama Francuske revolucije markiz Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat de Condorcet (*Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* (1793–1794), J. Vrin, Pariz 1970., str. 217–218).

13

Razlika između utopije i utopizma (odnosno između utopijskoga i utopističkoga) objašnjena je na temelju Blochove diferencijacije u debitantskom radu iz (danas već davne) 1971. godine. Usp. Lino Veljak, »Smisao utopijskog«, *Bilten savjetovanja studenata filozofije*, SSFF, Beograd 1971., str. 2–3.

temelj. U ljudskoj je prirodi ukorijenjeno zlo i ono se očituje u ratovima koji međusobno vode narodi i države. Stanje mira nije nikakvo prirodno stanje; obrnuto, Kant je tu izričit: prije je ratno stanje nešto prirodno.

No, mir je ipak moguć i to djelovanjem prirode. Priroda posjeduje mehanizam koji vodi k miru. To je vladajuća providnost (providnost, valja naglasiti, bez transcendentne utemeljenosti) koju posreduje trgovina, preciznije – moć novca. U ratnom stanju nema trgovine, a to će natjerati države na promicanje mira. Uvidom u ta Kantova razmišljanja opovrgava se mogući prigovor po kojemu je Kant povezo etiku i politiku kratkim spojem, isključivši posredovni moment ekonomije, srednji član praktičke filozofije (kako to danas čine zagovornici »rehabilitacije praktičke filozofije«).¹⁵ Dapače, Kant naglašava da taj mehanizam uspostavljanja mira nema ništa zajedničko s moralitetom, već proizlazi iz trgovačkog interesa: iz ekonomije (trgovine, interesa za stjecanje novca), dakle, iz logike profita izravno slijedi mirovna politika. Trgovački duh bi, stoga, prema Kantu bio duh miroljubivosti i mirotvorstva.

No, upravo se tu očituje i dolazi do najvećeg izražaja sva Kantova naivnost: u 20. stoljeću se pokazalo (a naše je stoljeće to dodatno potvrdilo) da su upravo rat i pripreme za ratovanje najveći pokretači profita. Valja imati u vidu utjecaj industrije naoružanja (i općenito tzv. vojno-industrijskog kompleksa), kao i utjecaj obnove ratovima razorene infrastrukture na porast profitnih stopa. Trgovački duh nije, stoga, nikakav miroljubiv duh, nego je njegov vrhunski izraz trgovina oružjem. Najviše profitne stope u legalnim oblicima trgovine (dakle, isključujući tzv. ilegalnu trgovinu opojnim supstancama, ljudskim bićima i sl.) bilježe se upravo u toj vrsti trgovine. Po statističkim podacima objavljenima u svibnju 2023. godine, ukupna dobit stotine najvećih proizvođača u području industrije naoružanja (koje predvode kompanije poput Boeinga, Lockheed Martina, Airbusa, BAE Systemsa, RTX-a i Northrop Grummana) stečena prodajom oružja iznosila je u prethodnoj godini 592 milijarde američkih dolara.¹⁶ Usporedbe radi, ukupna dobit svih korporacija u Sjedinjenim Američkim Državama iznosila je te godine 209,8 milijardi dolara.¹⁷ A na zarade stečene prodajom oružja nadovezuju se i profiti stečeni obnovom ratovima porušene infrastrukture. Kolike su to zarade moglo bi se naslutiti iz opsežne rekonstrukcije i analize obnove razorene Europe nakon Drugoga svjetskog rata koju je recentno ponudio oksfordski historičar Paul Betts.¹⁸

Jedna tipično prosvjetiteljska naivnost vidljiva je, dakle, u Kantovu vjerovanju da rast ekonomije (proizvodnje i osobito trgovine) nužno dovodi ne samo do općeg blagostanja nego i do uklanjanja nasilja i do uspostavljanja trajnog mira. Recentna iskustva upućuju na suprotno: logika proizvodnje profita nipošto nije nespojiva s permanentnim nasiljem i, konzekventno, stalnim ratovima, već ga ona (a ta se logika utjelovljuje u Kantovu »trgovačkom duhu«) zakonomjerno uvijek iznova producira. Kada bi ratovi prestali – iščezla bi i potražnja za oružjem i drugim sredstvima potrebnima za ratovanje. Kant pak vjeruje da će prosvjećivanje ljudi i konzekventno uspostavljanje saveza naroda posredstvom ugovora između suverenih država, te afirmacija ideje građanskih i ljudskih prava predstavljati učinkovitu prepreku budućim ratovima te da će takav napredak uroditi trajnim (»vječnim«) mirom, neutralizirajući zloćudne potencijale ljudskog bića.

U tom je smislu – na tragu Hegelove kritike Kantove ideje vječnog mira – Danilo Pejović ocijenio tu ideju kao izraz prosvjetiteljskog optimizma, zaključivši da je »Kantova pobuda zacijelo veoma plemenita, pa je kao takvu i danas valja podržati, ne gubeći iz vida nikada da *vječni mir ostaje samo ideal*, dok

miroljubivost iziskuje hrabrost i mudrost«. ¹⁹ Sâm je Hegel pak – za razliku od Fichtea, koji je Kantovu ideju vječnog mira u svojem djelu *Osnove prirod-nog prava* pozdravio kao koncept javnim pravom zajamčenog mira koji nije nikakva pobožna želja nego nužna zadaća uma ²⁰ – u *Filozofiji prava* opovr-gao Kantovu ideju, uočavajući kontradikciju između suverenosti država koje bi trebale sklapati saveze u cilju uspostavljanja trajnog mira i izostanka opće svjetske volje te stoga ta ideja ostaje tek nemoćnim moralnim postulatom. ²¹

4. Zaključna razmatranja

Zaključno bi valjalo postaviti pitanje je li Kantova utopija vječnog mira po svojoj naravi utopistička (jer ne vodi računa o temeljnim pretpostavkama uspostavljanja trajnog mira kakve bi se u prvom redu morale tražiti u ukida-nju dominantne logike samosvrhovite proizvodnje viška vrijednosti i s njom povezane proizvodnje viška moći, a možda i u optimističkom razumijevanju racionalnosti kao nužnog konstituensa ljudske prirode) ili ona u sebi sadrži potencijal realne utopije, onoga što nije (ili još nije), ali bi moglo postati mogućim i zbiljskim. Pitanje bi se dalo i modificirati: je li Kantova utopija vječnog mira usporediva s već spomenutim Condorcetovim utopijskim (ili distopijskim) predviđanjem prema kojemu će čovječanstvo na temelju sve-općega budućeg napretka praktički razriješiti problem smrtnosti? Usput, Condorcet (koji je svoju koncepciju sveopćeg napretka oblikovao otprilike istovremeno kada i Kant ideju vječnog mira koja se ovdje razmatra), dijeli s Kantom pridavanje velike važnosti razvitku trgovine za buduću sreću čovje-čanstva. ²²

14

Na Kanta je u značajnoj mjeri utjecao Rousseau, uključujući posebno u pogledu utemelje-nja poimanja ljudske prirode. Moglo bi se reći da se tu radilo »o značajnom i dalekosežnom utjecaju jednog od vodećih predstavnika fran-cuskog prosvjetiteljstva na vodećeg predstavnika njemačkog prosvjetiteljstva«. – Goran Gretić, »Sloboda i zakonodavstvo umne volje. Rousseau i Kant«, *Politička misao* 49 (2012) 4, str. 109–127, ovdje str. 111.

15

Praktička filozofija moguća je tek kao organ-ska cjelina svih bitnih sastavnica, a ta se cjel-lina uspostavlja izgradnjom jedinstva prakti-čke s teorijskom filozofijom. Za opsežniju argumentaciju usp. Lino Veljak, »O nužnosti jedinstva teorijske i praktičke filozofije«, u: Ivan Dodlek, Nenad Malović, Željko Pavić (ur.), *Religija između hermeneutike i fenomenolo-gije*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučili-šta u Zagrebu – Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2018., str. 19–28.

16

Usp. »Rüstungsindustrie«, *Statista* (2024). Dostupno na: <https://de.statista.com/statistik/kategorien/kategorie/4/themen/2337/branche/ruestungsindustrie/> (pristupljeno 30. 8. 2024.).

17

Usp. »Corporate profits in the United States in 2023, by industry«, *Statista* (2024). Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/222122/us-corporate-profits-by-industry/> (pristupljeno 30. 8. 2024.).

18

Usp. Paul Betts, *Ruin and Renewal. Civilizing Europe after World War II*, Basic Books, New York – London 2020.

19

Danilo Pejović, »Hegel i Kantova ideja o vječnom miru«, *Politička misao* 33 (1996) 4, str. 51–55, ovdje str. 55.

20

Usp. Johann Gottlieb Fichte, *Grundlage des Naturrechts*, u: Reinhard Lauth, Hans Jacob (ur.), *Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Werke*, sv. 3, Frommann-Holzboog, Stuttgart 1966., str. 323.

21

Usp. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, prev. Danko Grlić, Veselin Masleša, Sarajevo 1964., posebno paragrafi 333 i 340.

22

Usp. Condorcet, *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain (1793–1794)*, str. 196.

Ukratko, može li Kantova ideja vječnog mira dospjeti do svojega ozbiljenja? Na to pitanje nije moguće odgovoriti nekakvim (znanstvenim ili filozofijskim) prognoziranjem i predviđanjem, još manje proricanjem budućnosti, nego isključivo djelovanjem praktičkog uma.

I tu valja naglasiti jednu neugodnu stvar: praktički um ne posjeduje po sebi nikakva jamstva da će proizvesti oslobađajuće učinke, da će voditi emancipaciji, slobodi, pravednosti i miru. Djelovanjem praktičkog uma stvoreno je sve dobro u povijesti čovječanstva, od uspravljanja naših drevnih predaka na noge, pa do svega vrijednoga čime smo danas okruženi. Istodobno je, međutim, praktički um proizveo i sva zla što ih je čovječanstvo (ili, da budemo pravedni i precizni: pojedinačne osobe i najraznovrsnije skupine individua) u svojoj prošlosti iskusilo i što i u ovom trenutku svi skupa trpimo, netko u podnošljivijoj mjeri, a mnogi i u najgorim i najnezamislivijim (a opet zbiljskim) oblicima. Svi su ratovi, genocidi i logori djelo praktičkog uma (dobro, teorijski um nerijetko zamišlja i projektira sva moguća zla i nepravde, ali bez praktičke primjene tih zamisli i projekata oni ostaju tek pomišljena i priželjkivana zlodjela, ne dopijevaju do zbiljnosti).

Odatle slijede mogući smjerovi odgovora na postavljeno pitanje. Ako bi djelovanje praktičkog uma rezultiralo ukidanjem apsolutizirane dominacije logike profita i ako bi stavljanje izvora i temelja reprodukcije te logike pod demokratsku kontrolu emancipiranog čovječanstva bilo popraćeno i suzbijanjem (urođene ili stečene) agresivnosti ljudskih bića – odgovor na pitanje može li se oživotvoriti Kantovu ideju vječnog mira bio bi potvrđan. U tom bi slučaju Kantova utopija izgubila svoj karakter iluzornosti. Odgovor bi mogao biti potvrđan i u slučaju da praktički um slijedi jedan sasvim drugačiji, upravo distopijski put: to je put koji otvaraju stanovite inačice transhumanizma i posthumanizma,²³ one naime inačice koje planiraju – posredstvom genskog inženjeringa ili kakvim danas još nepoznatim biotehnologijskim metodama – osloboditi buduće čovječanstvo agresivnih i destruktivnih potencijala ljudskog bića i preobraziti ga u skup poslušnih i od pojma ljudskog dostojanstva (te potrebe za dostojanstvom) oslobođenih individua.²⁴ U tom slučaju zaista bi zavladao vječni mir; možda mir groblja, ukoliko se ta ropska bića više ne mogu označiti kao ljudska bića. Naravno, vječni mir može zavladata i ako se danas dostupna sredstva masovnog uništenja iskoriste za uništenje života na našem planetu. Jednako važi i za slučaj da logikom profita potican neobuzdani rast proizvodnje i trgovine (kojima je Kant poklanjao povjerenje) urodi iščezavanjem pretpostavki za obnavljanje života na Zemlji.

23

O transhumanizmu i posthumanizmu usp. Lovro Furjanić, »Transhumanizam – filozofska osnova«, *Filozofska istraživanja* 40 (2020) 2, br. 158, str. 233–249, doi: <https://doi.org/10.21464/fi40202>; Zorica Mijartović Kaluđerović, »Human Evolution in the Hands of Transhumanists«, *Pannoniana* 5 (2021) 1, str. 99–118; Milijana Mičunović, Boris Bosančić, »Humanistika iz perspektive transhumanizma i posthumanizma«, *Anafora* 7 (2020) 2, str. 379–404. Za opsežniji pregled aktualnog stanja debate usp. Philipp Wolf

(ur.), *Transhumanismus, Posthumanismus und neue Technologien*, Leipziger Universitätsverlag – AVA, Leipzig 2020.

24

Za pokušaj modificiranja pojma ljudskog dostojanstva u perspektivi posthumanizma usmjerenoga na pomirenje tog pojma s epohom koju nam naviještaju usp. Stefan Lorenz Sorgner, *Menschenwürde nach Nietzsche. Die Geschichte eines Begriffs*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2010.

Lino Veljak

The Actuality of Kant's Idea of Eternal Peace

Abstract

In our time, characterised by wars in various parts of the world, including Europe, and by the ever more evident inability of the so-called international community (especially the United Nations) to prevent the violent resolution of conflicts between states, Kant's idea of eternal peace could be considered one of the utopias of the Enlightenment. It would be necessary to answer the question of whether the nature of these utopias is utopian or an idea with the potential of a real utopia, i.e. of something that does not exist (or does not yet exist) that could become possible and real.

Keywords

Immanuel Kant, eternal peace, war, Enlightenment, utopia, power